

POSTĘPOWANIE KARNE – ZAJĘCIA DODATKOWE

POSTĘPOWANIA NASTĘPCZE (PO UPRAWOMOCNIENIU SIĘ ORZECZENIA)

mgr Błażej Boch
Katedra Postępowania Karnego
Wydział Prawa, Administracji i
Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Prawomocne zakończenie postępowania karnego nie zawsze wiąże się z brakiem możliwości rozstrzygnięcia kwestii związanych z tą sprawą:

- a) można kontrolować prawomocne orzeczenia za pomocą nadzwyczajnych środków zaskarżenia;
- b) istnieją postępowania, które są prowadzone po uprawomocnieniu się orzeczenia – są to tzw. postępowania następcze.

ISTOTA I CHARAKTER

- w postępowaniach tych nie prowadzi się kontroli merytorycznej orzeczenia;
- nazwa działu to „Postępowanie po uprawomocnieniu się orzeczenia”, ale nie zawsze dotyczy regulacji, które stosuje się po prawomocnym zakończeniu postępowania, np. w rozdziale 60. są przepisy regulujące postępowanie dotyczące kary łącznej, orzekanej także przez sąd pierwszej instancji w wyroku skazującym, który zawsze w takim przypadku jest nieprawomocny i niepoprzedzony prawomocnym rozstrzygnięciem w zakresie związanym z tą materią

RODZAJE POSTĘPOWAŃ

1. podjęcie warunkowo umorzonego postępowania
2. odszkodowanie i zadośćuczynienie z tytułu niesłusznego skazania, tymczasowego aresztowania lub zatrzymania
3. ułaskawienie
4. postępowanie w przedmiocie kary łącznej

**ODSZKODOWANIE ZA NIESŁUSZNE
SKAZANIE, TYMCZASOWE
ARESZTOWANIE LUB
ZATRZYMANIE**

PRAWO DO ODSZKODOWANIA – KONSTYTUCJA

art. 41 ust. 5 Konstytucji

Każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

art. 77 ust. 1 Konstytucji

Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

PRAWO DO ODSZKODOWANIA – PRAWO MIĘDZYNARODOWE

art. 5 ust. 5 EKPC

Każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania

art. 14 ust. 6 MPPOiP

Jeżeli prawomocne orzeczenie skazujące zostało następnie uchylone lub nastąpiło ułaskawienie na podstawie nowych lub nowo ujawnionych faktów, które niezbiecie wykazały, że zaszła omyłka sądowa, wówczas osobie, która poniosła karę w wyniku takiego skazania, będzie przyznane odszkodowanie zgodnie z ustawą, chyba że zostanie udowodnione, iż osoba ta ponosi całkowicie lub częściowo winę za nieujawnienie w porę nieznanego faktu.

CHARAKTER POSTĘPOWANIA

Roszczenia cywilne dochodzone w trybie procesu karnego. Jest to szczególna regulacja w porównaniu z art. 417 k.c. i odpowiedzialnością Skarbu Państwa za niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie.

Odpowiedzialność Skarbu Państwa jest oparta **na zasadzie ryzyka**. Nie ma znaczenia ewentualna wina funkcjonariusza publicznego.

- Istnieje jednak możliwość dochodzenia roszczeń regresowych wobec osób, które swoim bezprawnym działaniem spowodowały niesłuszne skazanie/tymczasowe aresztowanie/zatrzymanie.
- por. art. 557 § 1

Bardzo ważne – w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie itp. bierze udział prokurator, ale **nie pełni w nim roli oskarżyciela publicznego!** Postępowanie to ma charakter cywilny, więc nie ma kogo oskarżać 😊

- prokurator jest **rzecznikiem interesu publicznego**

ODSZKODOWANIE – ART. 552 KPK

§ 1. Oskarżonemu, który w wyniku wznowienia postępowania lub kasacji został uniewinniony lub skazany na łagodniejszą karę, służy od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, wynikłe z wykonania względem niego w całości lub w części kary, której nie powinien być ponieść.

§ 2. Przepis § 1 stosuje się także, jeżeli po uchyleniu skazującego orzeczenia postępowanie umorzono wskutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu.

§ 3. Prawo do odszkodowania i zadośćuczynienia powstaje również w związku z zastosowaniem środka zabezpieczającego w warunkach określonych w § 1 i 2.

§ 4. Odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługuje również w wypadku niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania.

ZAKRES ROSZCZEŃ ODSZKODOWAWCZYCH

1. odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie i związane z tym wykonanie względem skazanego w całości lub w części kary, której nie powinien być on ponieść
2. odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne zastosowanie środka zabezpieczającego
3. odszkodowanie i zadośćuczynienie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie
4. odszkodowanie i zadośćuczynienie za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆCZYNIENIE ZA NIESŁUSZNE SKAZANIE

Oskarżonemu, który w wyniku wznowienia postępowania lub kasacji został uniewinniony lub skazany na łagodniejszą karę, służy od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, wynikłe z wykonania względem niego w całości lub w części kary, której nie powinien być ponieść.

Odszkodowanie przysługuje tylko wtedy, gdy w wyniku nadzwyczajnych środków zaskarżenia uchylono prawomocny wyrok skazujący i uniewinniono oskarżonego, skazano na karę łagodniejszą albo umorzono postępowanie.

Na gruncie KPK nie **przysługuje odszkodowanie, jeżeli osoba została skazana nieprawomocnym wyrokiem, a sąd II instancji zmienił to orzeczenie i umorzył/uniewinnił/skazał na łagodniejszą karę oskarżonego.** Istnieje jednak możliwość dochodzenia roszczeń odszkodowawczych od Skarbu Państwa na zasadach ogólnych (art. 417 k.c.)

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆUCZYNIENIE ZA NIESŁUSZNE SKAZANIE

Wyrok SN z 31.03.2016 r., III KK 405/16

Sąd rozpoznając wniosek o odszkodowanie i zadośćuczynienie, powinien rozważyć, czy dokonane wcześniej zaliczenie pozbawienia wolności na poczet orzeczonej w innym postępowaniu kary rzeczywiście w pełni kompensuje szkodę i krzywdę, jakiej doznał wnioskodawca wskutek niesłusznego pozbawienia wolności.

Wyrok SN z 6.05.2015 r., II KK 11415

Na gruncie przepisu art. 552 § 1 k.p.k. nie wchodzi w grę odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę lub zadośćuczynienie za krzywdę wynikłą z wykonania środka karnego.

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆCZYNIENIE ZA NIESŁUSZNE ZASTOSOWANIE ŚRODKA ZABEZPIELAJĄCEGO

Postanowienie SN z 5.07.2012 r., V KK354/11

Odszkodowania i zadośćuczynienia z racji stosowania środka zabezpieczającego, o jakim mowa w art. 94 § 1 k.k. (obecnie 93b k.k.), po uprzednim uchyleniu w trybie wznowienia procesu, orzeczenia sądu o umorzeniu postępowania z uwagi na niepoczytalność sprawcy z zastosowaniem środka zabezpieczającego i ponownym umorzeniu postępowania z uwagi na tę niepoczytalność, ale bez stosowania wskazanego środka, a więc w sytuacji gdy do umorzenia doszło wskutek tych samych okoliczności, można zasadnie dochodzić jedynie wtedy, gdy uprzednio w postępowaniu wznowionym w kwestii owego umorzenia zostało wykazane, że stosowany uprzednio środek zabezpieczający został orzeczony, mimo braku wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia przez sprawcę ponownie czynu o znacznej szkodliwości społecznej, a nie jeżeli rezygnacja obecnie z umieszczenia sprawcy w zakładzie psychiatrycznym jest związana z jego aktualnym stanem zdrowia, będącym efektem leczenia psychiatrycznego i brakiem w związku z tym przewidywań zaistnienia wskazanego wyżej niebezpieczeństwa.

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆUCZYNIENIA W ZWIĄZKU Z UMORZENIEM POSTĘPOWANIA W WYNIKU KASACJI LUB WZNOWIENIA POSTĘPOWANIA

Odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługują również wtedy, jeżeli po uchyleniu skazującego orzeczenia postępowanie umorzono wskutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu.

Postanowienie SN z 27.01.1973 r., III KZ 187/72

Odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługuje także wówczas, gdy w wyniku rewizji nadzwyczajnej (*obecnie kasacji*) postępowanie umorzono wskutek okoliczności, których nie uwzględniono we wcześniejszym postępowaniu. **Oznacza to, że muszą to być takie okoliczności, które istniały i uzasadniały umorzenie postępowania już w chwili wydania prawomocnego orzeczenia, następnie uchylonego na skutek rewizji nadzwyczajnej.**

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆCZYNIENIE ZA NIEWĄTPLIWIE NIESŁUSZNE TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

Podstawą dochodzenia roszczeń jest prawomocny wyrok uniewinniający lub orzeczenie umarzające postępowanie.

Wyrok SN z 28.11.2016 r., WA 15/16

Umorzenie postępowania przez prokuratora z powodu braku danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu zabronionego (art. 17 § 1 pkt 1 k.p.k. do piętnastu czynów), a co do jednego z zarzucanych czynów z powodu znikomej szkodliwości (art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.) na gruncie przedmiotowej sprawy o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie wywołuje takie same konsekwencje jak wyrok uniewinniający.

Odszkodowanie przysługuje za faktyczne pozbawienie wolności, a nie za sam fakt wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, jeżeli nie doszło do wykonania tego postanowienia (uchwała SN z 24.06.1994 r., I KZP 19/94).

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆCZYNIENIE ZA NIEWĄTPLIWIE NIESŁUSZNE TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

„niewątpliwie niesłuszne” tymczasowe aresztowanie, czyli takie, które nie powinno w ogóle w danej sprawie wystąpić

Wyrok SA z 2.03.2017 r., II AKa 20/17

Zgodnie z art. 552 § 4 k.p.k., przy ocenie „niewątpliwiej niesłuszności” tymczasowego aresztowania, jako przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa, należy ocenić **nie tylko, jakie orzeczenie zapadło w postępowaniu karnym wobec osoby, która została pozbawiona wolności, lecz także czy - niezależnie od ostatecznego wyniku postępowania - w realiach konkretnej sprawy:**

- 1) zachodziły w momencie stosowania tymczasowego i w trakcie jego trwania w ogóle **podstawy dowodowe uzasadniające postawienie zarzutów** (art. 249 § 1 k.p.k.);
- 2) w momencie stosowania tymczasowego i w trakcie jego trwania istniały **pozostałe przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania** (art. 258, 263 i 264 k.p.k.);
- 3) **nie było wystarczające dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania zastosowanie łagodniejszych środków zapobiegawczych** (art. 251 § 3 i art. 253 k.p.k.);
- 4) zachodziły **szczególne względy przemawiające za odstąpieniem od stosowania tymczasowego aresztowania albo wskazujące na orzeczenie innej kary niż bezwzględna kara pozbawienia wolności** (art. 259 § 1-3 k.p.k.).

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆCZYNIENIE ZA NIEWĄTPLIWIE NIESŁUSZNE TYMCZASOWE ARESZTOWANIE

Niewątpliwa niesłuszność zachodzi wtedy, gdy:

1. tymczasowe aresztowanie stosowano z obrazą przepisów rozdziału 28 (środki zapobiegawcze), tj. brak było przesłanek do zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania albo ustały w trakcie wykonywania tego środka zapobiegawczego, wystąpiły okoliczności, które uzasadniały uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, bez przyczyny przedłużono tymczasowe aresztowanie ponad maksymalne okresy wskazane w art. 263 k.p.k.
2. z uwagi na rodzaj wydanego rozstrzygnięcia aresztowanie okazało się niezasadne (np. uniewinniono oskarżonego)
3. gdy orzeczono wobec oskarżonego inną karę niż bezwzględne pozbawienie wolności

Odpowiedzialność Skarbu Państwa może zostać wyłączona, gdy okoliczności sprawy wskazują, że z uwagi na ostateczne rozstrzygnięcie tymczasowe aresztowanie było niesłuszne, ale stosowanie tego środka zapobiegawczego było konieczne w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania ze względu na zachowanie oskarżonego i celowe utrudnianie przebiegu postępowania.

ODSZKODOWANIE I ZADOŚĆCZYNIENIE W WYPADKU NIEWĄTPLIWIE NIESŁUSZNEGO ZATRZYMANIA

Niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie:

- do zatrzymania osoby doszło przy braku przesłanek z art. 244,
- przesłanki odpadły w toku zatrzymania, a mimo to trwało ono nadal
- w razie przekroczenia okresu zatrzymania
- jeżeli nastąpiło ponownie na podstawie tych samych okoliczności, po uprzednim zwolnieniu danej osoby

Podstawę dochodzenia roszczeń może stanowić postanowienie sądu wydane w wyniku rozpoznania zażalenia na zatrzymanie, stwierdzające jego bezzasadność lub nielegalność, ale można dochodzić roszczeń także wtedy, gdy zatrzymany nie występował z zażaleniem na zatrzymanie.

WYŁĄCZENIE DOCHODZENIA ROSZCZEŃ – ART. 553

Roszczenie o odszkodowanie lub zadośćuczynienie **nie przysługuje** temu, kto w zamiarze wprowadzenia w błąd sądu lub organu ścigania **złożył fałszywe zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa lub fałszywe wyjaśnienie i spowodował tym niekorzystne dla siebie orzeczenie w przedmiocie skazania, tymczasowego aresztowania, zastosowania środka zabezpieczającego albo zatrzymanie.**

§ 2. Przepisu § 1 **nie stosuje** się do osób składających oświadczenie w warunkach określonych w art. 171 § 4, 5 i 7, jak również gdy szkoda lub krzywda powstała na skutek przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązku przez funkcjonariusza publicznego.

§ 3. W wypadku przyczynienia się przez oskarżonego do wydania orzeczenia, o którym mowa w § 1, przepis art. 362 Kodeksu cywilnego stosuje się odpowiednio. (przyczynienie się do powstania szkody)

TERMIN PRZEDAWNIEŃ ROSZCZEŃ

Odszkodowanie i zadośćuczynienie
za niesłuszne skazanie (stosowanie
środków zabezpieczających)

1 rok od daty uprawomocnienia się
orzeczenia dającego podstawę do
odszkodowania i zadośćuczynienia

Odszkodowanie i zadośćuczynienie
za niewątpliwie niesłuszne
tymczasowe aresztowanie

1 rok od daty uprawomocnienia się
orzeczenia kończącego postępowanie
w sprawie

Odszkodowanie i zadośćuczynienie
za niewątpliwie niesłuszne
zatrzymanie

1 rok od daty zwolnienia

Termin biegnie od daty uprawomocnienia się orzeczenia dającego podstawę do żądania odszkodowania

TERMIN PRZEDAWNIENIA – CO TO OZNACZA DLA MOŻLIWOŚCI DOCHODZENIA ROSZCZEŃ?

Termin dochodzenia roszczeń od Skarbu Państwa jest terminem przedawnienia w rozumieniu cywilnoprawnym. Oznacza to, że sąd uwzględnia przedawnienie wyłącznie na zarzut prokuratora (drugiej strony; por. art. 117 § 2 k.c.) i nie może z urzędu z tej przyczyny oddalić wniosku. Ponadto mimo podniesienia zarzutu przedawnienia (por. art. 221 k.p.c.), sąd może zasądzić odszkodowanie, jeżeli uwzględnienie zarzutu przedawnienia byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art.5 k.c.)

Postanowienie SA w Krakowie z 2.06.2015 r., II AKz 179/15

Termin przedawnienia roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne aresztowanie z art. 555 k.p.k. nie jest terminem zawitym, ale terminem przedawnienia w rozumieniu cywilnoprawnym, nie podlega więc przywróceniu. Przekroczenie owego rocznego terminu nie jest formalną przeszkodą do wystąpienia z wnioskiem, toteż wnioskodawca może to uczynić, ale powinien się liczyć z oddaleniem go wskutek zarzutu przedawnienia, chyba że byłoby to sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.).

DZIEDZICZENIE ROSZCZEŃ – 556 § 1

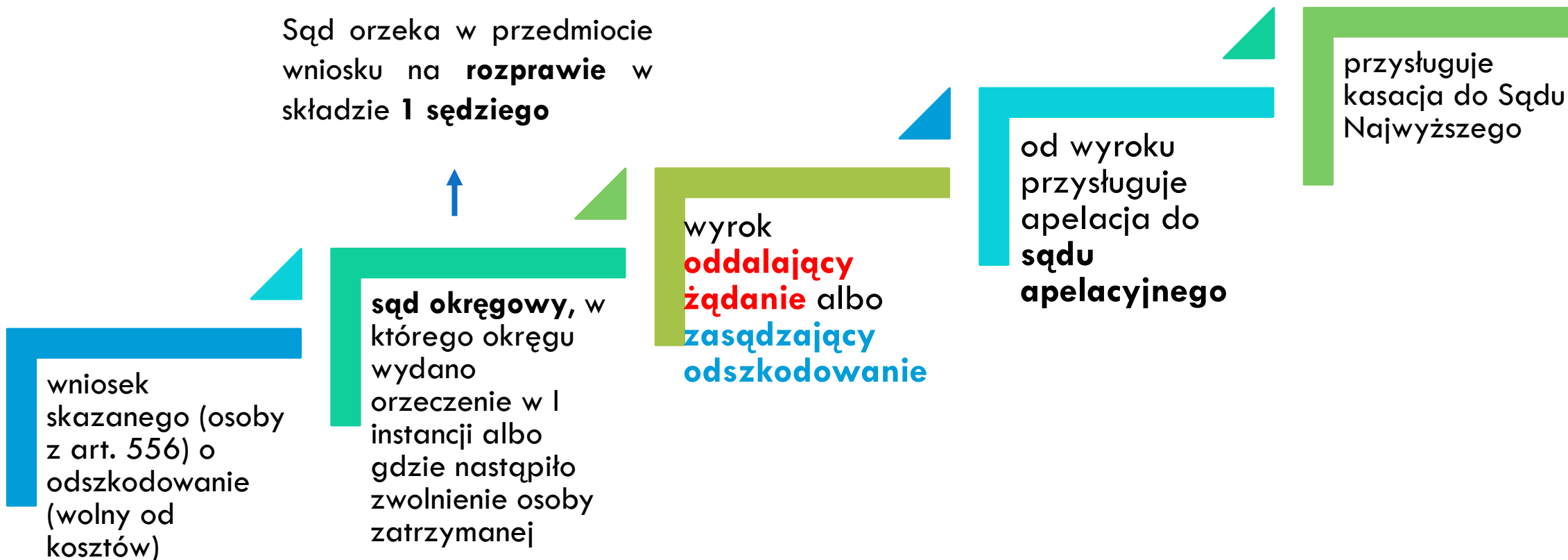
W razie śmierci oskarżonego prawo do odszkodowania przysługuje osobom, które **na skutek wykonania kary lubi niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania** utraciły:

- należne mu z mocy ustawy utrzymanie
- stale dostarczane przez zmarłego utrzymanie, jeżeli względy słuszności przemawiają za przyznaniem odszkodowania

Termin przedawnienia – 1 rok od śmierci uprawnionego oskarżonego albo zgodnie z art. 555 (poprzedni slajd)

Upoważnienie do obrony udzielone obrońcy zachowuje moc jako upoważnienie do działania w charakterze pełnomocnika

PRZEBIEG POSTĘPOWANIA

o terminie rozprawy zawiadamia się prokuratora wraz z przesłaniem mu wniosku o odszkodowanie

PODJĘCIE POSTĘPOWANIA WARUNKOWO UMORZONEGO

ZAGADNIENIA OGÓLNE

- **Warunkowe umorzenie postępowania karnego to forma odpowiedzialności niepołączona ze skazaniem.**
- Orzeczenie o warunkowym umorzeniu postępowania odnotowane jest w KRK, ale adnotacja ta ma jedynie charakter ewidencyjny.
- Informacje o warunkowym umorzeniu zawsze usuwa się z KRK – albo po upływie 6 miesięcy od zakończenia okresu próby, albo po podjęciu warunkowo umorzonego postępowania.

CHARAKTER PRAWNY

- W literaturze prezentuje się wątpliwości związane z oceną charakteru prawnego orzeczenia i podjęciu warunkowo umorzonego postępowania.
- Istnieją poglądy zaliczające tę regulację do postępowań korekcyjnych po uprawomocnieniu się orzeczenia, obok kasacji i wznowienia postępowania (S. Waltoś, P. Hofmański).
- Należy jednak zaznaczyć, że istnieje jeden przypadek kiedy do podjęcia postępowania może dojść jeszcze przed uprawomocnieniem się wyroku warunkowo umarzającego postępowanie (**art. 68 § 3 k.k.**).
- Trzeba też zauważyć, że wszystkie przesłanki podjęcia warunkowo umorzonego postępowania nie wiążą się z merytoryczną kontrolą takiego orzeczenia, lecz **zawsze** – z zachowaniem sprawcy po wydaniu wyroku warunkowo umarzającego, np. popełnienie przez niego przestępstwa lub naruszanie porządku prawnego.

PRZESŁANKI PODJĘCIA WARUNKOWO UMORZONEGO POSTĘPOWANIA

Przesłanki podjęcia warunkowo umorzonego postępowania karnego to okoliczności, które warunkują wydanie orzeczenia o podjęciu takiego postępowania. Są one wymienione w **Kodeksie karnym**.

1. Przesłanka **bezwzględnie obligatoryjna** – popełnienie przez sprawcę w okresie próby przestępstwa umyślnego, za które został on prawomocnie skazany (art. 68 § 1 k.k.).
2. Przesłanka **względnie obligatoryjna** – rażące naruszenie przez sprawcę porządku prawnego, a zwłaszcza popełnienie przez niego przestępstwa nieumyślnego, jeżeli uchyła się on od dozoru, wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku albo nie wykonuje zawartej z pokrzywdzonym ugody; okoliczności te muszą zaistnieć po udzieleniu sprawcy pisemnego upomnienia przez sądowego kuratora zawodowego, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy (art. 68 § 2a k.k.).

PRZESŁANKI PODJĘCIA WARUNKOWO UMORZONEGO POSTĘPOWANIA

3. Przesłanki fakultatywne:

- a. rażąco naruszenie przez sprawcę porządku prawnego, a zwłaszcza popełnienie przez niego przestępstwa nieumyślnego, jeżeli uchyla się on od dozoru, wykonania nałożonego obowiązku lub orzeczonego środka karnego, środka kompensacyjnego lub przepadku albo nie wykonuje zawartej z pokrzywdzonym ugody (art. 68 § 2 k.k.);
- b. po wydaniu orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania, lecz przed jego uprawomocnieniem się sprawca rażąco narusza porządek prawny, a w szczególności gdy w tym czasie popełnił przestępstwo (art. 68 § 3 k.k.).

Warunkowo umorzonego postępowania nie można podjąć później niż w ciągu 6 miesięcy od zakończenia okresu próby (art. 68 § 4 k.k.). A zatem upływ wskazanego terminu stanowi negatywną przesłankę podjęcia postępowania warunkowo umorzonego.

TRYB POSTĘPOWANIA

O podjęciu postępowania warunkowo umorzonego orzeka:

1. sąd – z urzędu;
2. sąd – na wniosek uprawnionego podmiotu:
 - a) oskarżyciela;
 - b) pokrzywdzonego;
 - c) sądowego kuratora zawodowego.

W kwestii podjęcia postępowania warunkowo umorzonego orzeka zawsze **sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy.**

TRYB POSTĘPOWANIA

- Postępowanie dotyczące podjęcia postępowania warunkowo umorzonego odbywa się na posiedzeniu, w którym mają prawo wziąć udział: prokurator, oskarżony i jego obrońca oraz pokrzywdzony i jego pełnomocnik.
- Niestawiennictwo osób prawidłowo zawiadomionych nie stanowi przeszkody do odbycia posiedzenia i wydania orzeczenia.
- Wydanie orzeczenia powinno być poprzedzone sprawdzeniem okoliczności faktycznych dotyczących tych kwestii.
- Sąd orzeka w składzie jednego sędziego.
- Rozstrzygnięcie zapada w formie postanowienia.

TRYB POSTĘPOWANIA

Postępowanie dotyczące podjęcia postępowania warunkowo umorzonego może zakończyć się:

1. pozostawieniem wniosku bez rozpoznania;
2. uwzględnieniem wniosku i podjęciem warunkowo umorzonego postępowania;
3. odstąpieniem od podjęcia warunkowo umorzonego postępowania w przypadku braku podstaw do wydania takiego orzeczenia.

TRYB POSTĘPOWANIA

- Na postanowienie o pozostawieniu wniosku bez rozpoznania oraz w kwestii podjęcia postępowania **przysługuje zażalenie**.
- O podjęciu postępowania warunkowo umorzonego należy powiadomić poręczającego (art. 550 § 4 k.p.k.).
- W razie podjęcia postępowania warunkowo umorzonego **sprawa toczy się od nowa na zasadach ogólnych** przed sądem właściwym do jej rozpoznania. **Wniosek o warunkowe umorzenie postępowania zastępuje akt oskarżenia**. W kolejnym postępowaniu możliwe jest wydanie orzeczenia każdej treści, w tym również warunkowo umarzającego postępowania czy nawet uniewinniającego.

ORZEKANIE KARY ŁĄCZNEJ

KARA ŁĄCZNA

PRZEPISY MATERIALNOPRAWNE

WARUNKI ORZEKANIA KARY ŁĄCZNEJ

Art. 85 k.k.

§ 1. Jeżeli sprawca popełnił dwa lub więcej przestępstw i wymierzono za nie kary tego samego rodzaju albo inne podlegające łączeniu, sąd orzeka karę łączną.

§ 2. Podstawą orzeczenia kary łącznej są wymierzone i podlegające wykonaniu, z zastrzeżeniem art. 89, w całości lub w części kary lub kary łączne za przestępstwa, o których mowa w § 1.

§ 3. Jeżeli po rozpoczęciu, a przed zakończeniem wykonywania kary lub kary łącznej sprawca popełnił przestępstwo, za które orzeczono karę tego samego rodzaju lub inną podlegającą łączeniu, orzeczona kara nie podlega łączeniu z karą odbywaną w czasie popełnienia czynu.

§ 3a. Jeżeli kara wykonywana lub orzeczona, o której mowa w § 3, stanie się następnie podstawą orzeczenia kary lub kar łącznych, zakaz łączenia kar odnosi się również do tej kary lub kar łącznych.

§ 4. Karą łączną nie obejmuje się kar orzeczonych wyrokami, o których mowa w art. 114a.

PRZESŁANKI WYMIARU KARY ŁĄCZNEJ

- popełnienie przez sprawcę dwóch lub więcej przestępstw pozostających w realnym zbiegu;
- wymierzenie za te przestępstwa kar tego samego rodzaju lub kar podlegających łączeniu;
- brak negatywnych przesłanek wymiaru kary łącznej określonych w art. 85 § 2-4 k.k.

KARA ŁĄCZNA

Podstawa prowadząca do wymiaru kary łącznej może wynikać jedynie z popełnienia przez sprawcę wielu przestępstw stanowiących samoistną podstawę do odpowiedzialności karnej za przestępstwo.

Orzeczenie kary łącznej jest **obligatoryjne** i jest integralną częścią wymiaru kary.

Wyrok SN z 10 sierpnia 2011r., V KK 144/11, LEX nr 897780:

Jeżeli w toku postępowania, niezależnie od tego, czy toczy się ono przed sądem pierwszej czy drugiej instancji, zaktualizuje się potrzeba orzeczenia kary łącznej, to art. 85 nie pozwala sądowi uchylić się od wydania takiego orzeczenia.

Wyrok SN z 8 marca 2011r., II KK 312/10, Biul. PK 2011, nr 5, s. 44:

Powyższy obowiązek dotyczy również wydania wyroku łącznego orzekającego karę łączną.

KIEDY NIE ORZEKA SIĘ KARY ŁĄCZNEJ?

- gdy w zbiegu realnym pozostaje przestępstwo z wykroczeniem;
- gdy występuje jednoczynowy zbieg przestępstw;
- gdy występuje wielość przestępstw stanowiąca multiplikację oceny prawnej tego samego zachowania (art. 8 § 2 k.k.s.);
- gdy nie ma możliwości objęcia węzłem kary łącznej: kary pozbawienia wolności oraz pozbawienia wolności orzeczonej jako kara zastępcza za wymierzoną karę ograniczenia wolności albo grzywny

Realny zbieg przestępstw prowadzi do wymierzenia kary łącznej wówczas, gdy alternatywnie:

- 1) wymierzono za przestępstwa kary tego samego rodzaju;
- 2) wymierzono za przestępstwa inne kary podlegające łączeniu.

Wyjątki od wskazanej zasady – możliwość połączenia:

- 1) kary pozbawienia wolności z karą ograniczenia wolności (art. 87 k.k.);
- 2) kary dożywotniego pozbawienia wolności z karą ograniczenia wolności lub inną karą (art. 88 k.k.);
- 3) kary 25 lat pozbawienia wolności z karą pozbawienia wolności lub inną karą (art. 88 k.k.);
- 4) kary dożywotniego pozbawienia wolności z karą 25 lat pozbawienia wolności (art. 88 k.k.);
- 5) kary orzeczonej bez warunkowego zawieszenia jej wykonania z karą tego samego rodzaju orzeczoną z warunkowym zawieszeniem jej wykonania (art. 89 k.k.).

USTAWA NIE PRZEWIDUJE ŁĄCZENIA:

- kary pozbawienia wolności z karą grzywny;
- kary ograniczenia wolności z karą grzywny

ART. 85 § 2 K.K.

Podstawą orzeczenia kary łącznej są wymierzone i podlegające wykonaniu w całości lub w części kary lub kary łączne za przestępstwa, o których mowa w § 1.

Podstawą wymiaru kary łącznej mogą być tylko kary, które zostały orzeczone przez sąd w wyroku skazującym, jako kary za pozostające w realnym zbiegu przestępstwa albo zostały orzeczone jako kara łączna.

Warunku „kary wymierzonej” nie spełnia kara zarządzona jako zastępcza oraz kara zamieniona z pierwotnie orzeczonej kary pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem na podstawie art. 75a § 1 k.k.

„Podlegające wykonaniu” – kary, w stosunku do których nie została zakończona procedura ich wykonywania.

Zakończenie wykonania kary – ustanie wszelkich konsekwencji związanych z wykonywaniem kary.

ART. 85A K.K. — DYREKTYWA KARY ŁĄCZNEJ

Orzekając karę łączną, sąd bierze pod uwagę przede wszystkim **cele zapobiegawcze i wychowawcze**, które kara ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

WYMIAR KARY ŁĄCZNEJ — ART. 86 K.K.

§ 1. Sąd wymierza karę łączną w granicach od najwyższej z kar wymierzonych za poszczególne przestępstwa do ich sumy, nie przekraczając jednak 810 stawek dziennych grzywny, 2 lat ograniczenia wolności albo 20 lat pozbawienia wolności; karę pozbawienia wolności wymierza się w miesiącach i latach.

§ 1a. Jeżeli suma orzeczonych kar pozbawienia wolności wynosi 25 lat albo więcej, a chociażby jedna z podlegających łączeniu kar wynosi nie mniej niż 10 lat, sąd może orzec karę łączną 25 lat pozbawienia wolności.

WYMIAR KARY ŁĄCZNEJ — ART. 86 K.K.

§ 2. Wymierzając karę łączną grzywny, sąd określa na nowo wysokość stawki dziennej, kierując się wskazaniem określonymi w art. 33 § 3; wysokość stawki dziennej nie może jednak przekraczać najwyższej ustalonej poprzednio.

§ 2a. Jeżeli chociażby jedna z podlegających łączeniu grzywien jest wymierzona kwotowo, karę łączną grzywny wymierza się kwotowo.

§ 2b. Jeżeli chociażby jedna z podlegających łączeniu grzywien została orzeczona na podstawie przepisu przewidującego wyższą górną granicę ustawowego zagrożenia tą karą niż określona w art. 33 § 1, sąd wymierza karę łączną grzywny w granicach od najwyższej z kar tego rodzaju wymierzonych za poszczególne przestępstwa do ich sumy, nie przekraczając jednak 4500 stawek dziennych grzywny lub najwyższej z kar grzywny, jeżeli przekracza ona 4500 stawek dziennych.

WYMIAR KARY ŁĄCZNEJ — ART. 86 K.K.

§ 3. Wymierzając karę łączną ograniczenia wolności, sąd określa na nowo obowiązki lub wymiar potrącenia, o których mowa w art. 34 § 1a, a także może nałożyć na sprawcę obowiązki wymienione w art. 72 § 1 pkt 2–7a, jak również orzec świadczenie pieniężne wymienione w art. 39 pkt 7.

§ 4. Zasady wymiaru kary łącznej określone w § 1-3 stosuje się odpowiednio, jeżeli przynajmniej jedną z kar podlegających łączeniu jest już orzeczona kara łączna.

Wymiar kary łącznej powinien uwzględniać potrzeby prewencji generalnej i indywidualnej.

Nie podlega ponownej ocenie kwestia zawinienia i stopnia społecznej szkodliwości poszczególnych przestępstw popełnionych przez sprawcę.

Wielość popełnionych przez sprawcę przestępstw wpływa na ocenę społecznego niebezpieczeństwa sprawcy – jest jego istotnym czynnikiem prognostycznym.

Jednym z istotnych czynników kształtujących wymiar kary łącznej jest bliskość podmiotowego i przedmiotowego związku między zbiegającymi się przestępstwami.

- Orzeczenie kar niepodlegających łączeniu prowadzi do kumulacji wykonania kar, co w praktyce oznacza, że na etapie postępowania wykonawczego kary, co do których nie istnieją przesłanki wydania wyroku łącznego, są wykonywane kolejno (sekwencyjnie).
- Instytucja kary łącznej stanowi podstawę racjonalizacji polityki karania w stosunku do sprawcy wielości przestępstw pozostających w realnym zbiegu. W piśmiennictwie wskazuje się, że w procedurze wymiaru kary łącznej interes sprawcy przestępstwa nie stanowi samoistnego i podstawowego kryterium jej wymiaru, lecz ewentualnie może być postrzegany jako kryterium pomocnicze.
- Podstawy wymiaru kary łącznej oraz wyroku łącznego **są identyczne!** Nie budzi zatem wątpliwości, że **kryteria łączenia kar w wyroku łącznym określa prawo karne materialne.**
- W wypadku, gdy ma miejsce skazanie za realnie zbiegające się przestępstwa na podlegające łączeniu kary, wymagane jest **odrębne uzasadnienie wymiaru kary za poszczególne przestępstwa oraz odrębne uzasadnienie wymiaru kary łącznej.**

WYROK ŁĄCZNY

PROCEDURA

ROZDZIAŁ 60 K.P.K.

ORZĘKANIE KARY ŁĄCZNEJ

Art. 568a k.p.k.

§ 1. Sąd orzeka karę łączną:

- 1) **w wyroku skazującym** – w odniesieniu do kar wymierzonych za przypisane oskarżonemu tym wyrokiem przestępstwa,
- 2) **w wyroku łącznym** – w pozostałych wypadkach.

§ 2. Do kary łącznej orzeczonej w wyroku skazującym stosuje się odpowiednio art. 575–577. Jeżeli zachodzą warunki do orzeczenia nowej kary łącznej wyłącznie w odniesieniu do kar wymierzonych w tym samym wyroku skazującym, właściwy do wydania wyroku łącznego jest sąd, który wydał ten wyrok skazujący.

CHARAKTER PRAWNY POSTĘPOWANIA W PRZEDMIOCIE WYDANIA WYROKU ŁĄCZNEGO

Postępowanie to jest jednym z tzw. postępowań **następczych**, a zatem toczących się po uprawomocnieniu się orzeczenia i **uzupełniającym**.

Wyrok łączny to wyrok **merytoryczny**, ma charakter **konstytutywny**, ale **nie jest** wyrokiem skazującym!

Wyrok łączny wydaje się wówczas, gdy istnieją podstawy do wymierzenia kary łącznej na podstawie kar lub środków karnych w wymierzonych różnych postępowaniach, które to kary lub środki karne są jednorodnymi lub innymi podlegającymi łączeniu.

CHARAKTER PRAWNY POSTĘPOWANIA W PRZEDMIOCIE WYDANIA WYROKU ŁĄCZNEGO

Charakterystyczne jest to, że w wyroku łącznym nie orzeka się w ogóle o sprawstwie czy też winie oskarżonego, a wyłącznie wymierza karę łączną.

Nie jest przedmiotem ani zadaniem wyroku łącznego mechaniczne łączenie kar, lecz ich **kształtowanie**.

Konstrukcja kary i wyroku łącznego wynika z obowiązywania zasady indywidualizacji kary.

KONTRAWENCJONALIZACJA

Kontrawencjonalizacja (depenalizacja częściowa) – przeniesienie czynu z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń.

Związana przede wszystkim (choć nie tylko) z problematyką tzw. **czynów przepołowionych**.

Inny przykład: art. 264 § 1 k.k. oraz art. 49a k.w.

WŁAŚCIWOŚĆ SĄDU

§ 1. Jeżeli zachodzą warunki do orzeczenia kary łącznej w stosunku do osoby, którą prawomocnie skazano lub wobec której orzeczono karę łączną wyrokami różnych sądów, właściwy do wydania wyroku łącznego jest sąd, który wydał ostatni wyrok skazujący lub łączny w pierwszej instancji, orzekający kary podlegające łączeniu.

§ 2. Jeżeli w pierwszej instancji orzekały sądy różnego rzędu, wyrok łączny wydaje sąd wyższego rzędu.

§ 3. W razie zbiegu wyroków sądu powszechnego i szczególnego, o karze łącznej orzeka ten z sądów, który wymierzył karę surowszą podlegającą łączeniu.

ART. 570 K.P.K.

Wyrok łączny sąd wydaje:

z urzędu

lub na wniosek skazanego

albo prokuratora.

WYMOGI FORMALNE WNIOSKU

1. wymogi pisma procesowego z art. 119 k.p.k.
2. wskazanie wyroków podlegających połączeniu
3. wniosek pochodzący od prokuratora: dane o warunkach rodzinnych, majątkowych oraz co do stanu zdrowia skazanego, jak również o odbyciu przez niego poszczególnych wyroków i o zachowaniu się w okresie odbywania kar w zakładach karnych

WSZCZĘCIE POSTĘPOWANIA I COFNIĘCIE WNIOSKU

- wszczęcie postępowanie następuje z chwilą złożenia wniosku
- wszczęcie postępowania z urzędu następuje przez zarządzenie prezesa sądu (przewodniczącego wydziału, upoważnionego sędziego) o wpisaniu sprawy do odpowiedniego repertorium
- cofnięcie wniosku o wydanie wyroku łącznego, a także jego ograniczenie/modyfikacje są możliwe i procesowo skuteczne, ale nie wiążą sądu, który ma przecież prawo orzekać w przedmiotowej kwestii z urzędu

ART. 571 K.P.K. — ZEBRANIE DANYCH O SKAZANYM

§ 1. Sąd w razie potrzeby zwraca się do zakładów karnych, w których skazany przebywał, o nadesłanie opinii o zachowaniu się skazanego w okresie odbywania kary, jak również informacji o warunkach rodzinnych, majątkowych i co do stanu zdrowia skazanego oraz danych o wykonaniu kar orzeczonych w poszczególnych wyrokach.

§ 2. Wniosek o wydanie wyroku łącznego pochodzący od prokuratora powinien zawierać dane, o których mowa w § 1.

WYROK SA WE WROCŁAWIU Z DNIA 22 MAJA 2013 R. (SYGN. AKT II AKA 136/13)

I. Przepis art. 571 § 1 k.p.k. winien być interpretowany rozszerzająco z uwagi na cel jakiemu ma służyć, tj. prowadzić nie tylko do zasięgnięcia opinii o zachowaniu się skazanego w zakładzie karnym, ale w sytuacji gdy pozostaje on odpowiednio długi czas na wolności (tym bardziej kiedy pozostaje na niej cały czas) powinnością sądu staje się zgromadzenie danych co do ww. okoliczności bądź to w trybie art. 213 k.p.k., bądź też – co optymalne – w trybie art. 214 k.p.k. (art. 14 § 1 k.k.w.) tj. poprzez przeprowadzenie wywiadu kuratora.

UMORZENIE POSTĘPOWANIA

Art. 572 k.p.k.

Jeżeli brak warunków do wydania wyroku łącznego, sąd wydaje **postanowienie o umorzeniu postępowania**.

ROZPRAWA

Art. 573 k.p.k.

§ 1. Wyrok łączny wydaje się po przeprowadzeniu rozprawy.

§ 2. Stawiennictwo osobiste skazanego nie jest obowiązkowe, chyba że sąd postanowi inaczej. Przepis art. 451 stosuje się odpowiednio.

§ 3. Przepisu art. 84 § 1 nie stosuje się.

POSTĘPOWANIE

Art. 574 k.p.k.

W kwestiach nieuregulowanych przepisami niniejszego rozdziału do postępowania o wydanie wyroku łącznego stosuje się odpowiednio przepisy o postępowaniu zwyczajnym przed sądem pierwszej instancji. **Dowody przeprowadzane są przez sąd z urzędu.** Nie wyłącza to prawa do zgłoszenia wniosku dowodowego przez stronę.

UTRATA MOCY

Art. 575 k.p.k.

§ 1. Jeżeli po wydaniu wyroku łącznego zachodzi potrzeba wydania nowego wyroku łącznego, z chwilą jego uprawomocnienia się poprzedni wyrok łączny **traci moc**.

§ 2. Jeżeli choćby jeden z wyroków stanowiących podstawę wyroku łącznego ulega uchyleniu lub zmianie, wyrok łączny **traci moc**, a sąd w miarę potrzeby wydaje nowy wyrok łączny.

§ 3. Przepis § 2 stosuje się odpowiednio, jeżeli choćby jeden wyrok łączny stanowiący podstawę wyroku, o którym mowa w tym przepisie, utracił moc.

Art. 576. § 1. Z chwilą uprawomocnienia się wyroku łącznego, wyroki podlegające połączeniu nie ulegają wykonaniu w zakresie objętym wyrokiem łącznym.

§ 2. W wypadku wymierzenia w wyroku łącznym kary niższej od okresu odbytych i połączonych już kar pozbawienia wolności lub równej temu okresowi, przewodniczący niezwłocznie zarządza zwolnienie skazanego, jeżeli nie jest on pozbawiony wolności w innej sprawie. Przesyłając zarządzenie do wykonania, załącza się wydany wyrok łączny.

Art. 577. W wyroku łącznym należy, w miarę potrzeby, wymienić okresy zaliczone na poczet kary łącznej.

Jak przygotować wniosek o wydanie wyroku łącznego?

/z punktu widzenia obrońcy skazanego/

PRZYKŁADOWY KAZUS

Wobec Jana Kowalskiego orzeczono 5 różnych wyroków:

- wyrok Sądu Rejonowego w Brzesku z dnia 11 września 2014r., sygn. akt xxx, w którym to Sąd orzekł karę 6 miesięcy i zawiesił na okres próby wynoszący 3 lata; wykonanie kary zarządzono dnia 24 listopada 2016r.;
- wyroku Sądu Rejonowego w Częstochowie z dnia 25 listopada 2014r., sygn. akt xxx, w którym to Sąd orzekł karę 6 miesięcy pozbawienia wolności i zawiesił na okres próby wynoszący 3 lata;
- wyroku Sądu Rejonowego w Jeleniej Górze z dnia 12 grudnia 2014r., sygn. akt xxx, w którym to Sąd orzekł karę 10 miesięcy pozbawienia wolności i zawiesił na okres próby wynoszący 3 lata; której wykonanie zarządzono;
- wyroku Sądu Rejonowego w Oławie z dnia 25 marca 2015r., sygn. akt II xxx, w którym to Sąd orzekł karę 6 miesięcy pozbawienia wolności i zawiesił na okres próby wynoszący 3 lata;
- wyroku Sądu Rejonowego w Jeleniej Górze z dnia 18 maja 2016r., sygn. akt II xxx, w którym to Sąd orzekł karę 4 miesięcy pozbawienia wolności.

CO NALEŻY PRZEANALIZOWAĆ?

- 1) Który stan prawny jest właściwy?
- 2) **Upoważnienie do obrony!!!**
- 3) Jaki sąd jest właściwy do wydania wyroku?
- 4) O jaki wyrok wnosimy?
- 5) Czy składamy jakieś dodatkowe wnioski dowodowe?
- 6) Jakie okoliczności opisujemy w uzasadnieniu wniosku? Czy w ogóle wskazujemy na jakiegokolwiek dodatkowe okoliczności?

WŁAŚCIWY STAN PRAWNY

USTAWA z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw:

Art. 19. 1. Przepisów rozdziału IX ustawy, o której mowa w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, nie stosuje się do kar prawomocnie orzeczonych przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy, **chyba że zachodzi potrzeba orzeczenia kary łącznej w związku z prawomocnym skazaniem po dniu wejścia w życie niniejszej ustawy.**

2. Jeżeli prawomocnie orzeczona przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy kara łączna jest wyższa niż górna granica wymiaru kary łącznej określona w ustawie, o której mowa w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą, wymierzona karę łączną obniża się do górnej granicy wymiaru kary łącznej określonej w ustawie, o której mowa w art. 1, w brzmieniu nadanym niniejszą ustawą.

Art. 4 § 1 k.k.: Jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy.

POSTANOWIENIE SA WE WROCŁAWIU Z 31 MAJA 2016 R. (SYGN. AKT II AKZ 124/16)

Zgodnie z art. 19 ust. 1 *in fine* ustawy nowelizującej z dnia 20 lutego 2015 r. (Dz.U. poz. 396) przepisy rozdziału IX Kodeksu karnego w brzmieniu wprowadzonym tą ustawą mogą mieć zastosowanie do kar prawomocnie orzeczonych przed 1 lipca 2015 r. tylko wtedy, gdy „zachodzi potrzeba orzeczenia kary łącznej w związku z prawomocnym skazaniem po tym dniu”. Ocena czy zachodzi taka potrzeba, powinna zostać dokonana według znowelizowanych przepisów rozdziału IX Kodeksu karnego. Jeżeli zgodnie z tymi przepisami należałoby połączyć karę orzeczoną prawomocnie po 30 czerwca 2015 r. z karą (karami) orzeczonymi prawomocnie przed tą datą, to należy na podstawie art. 4 § 1 k.k. rozstrzygnąć czy stosować dalej przepisy rozdziału IX Kodeksu karnego w nowym brzmieniu, czy też w brzmieniu obowiązującym do dnia 1 lipca 2015 r.

WNIOSEK

Wrocław, dnia 21 marca 2017r.

Sąd Rejonowy w Jeleniej Górze

II Wydział Karny

ul. Mickiewicza 21

58-500 Jelenia Góra

adw. Jana Nowaka

obrońcy skazanego

Jana Kowalskiego

WNIOSEK

Wniosek o wydanie wyroku łącznego

Działając jako obrońca skazanego Jana Kowalskiego, (zastępcze) upoważnienie do obrony w załączeniu, na podstawie art. 570 k.p.k. w zw. z art. 85 k.k. wnoszę o:

- 1) wydanie wyroku łącznego w stosunku do skazanego, obejmującego następujące wyroki:**

/wypisujemy wszystkie wyroki/

WNIOSEK

- 2) **wymierzenie skazanemu na podstawie art. 86 § 1 k.k. kary łącznej obejmującej powyższe wyroki, w wysokości 10 miesięcy pozbawienia wolności, a więc tym samym zastosowanie metody pełnej absorpcji przy ustalaniu wymiaru kary łącznej;**
- 3) **w oparciu o art. 577 k.p.k. i art. 63 § 1 k.k. zaliczenie na poczet kary łącznej okresu rzeczywistego pozbawienia wolności skazanego.**

WNIOSEK

Ponadto, na podstawie art. 167 k.p.k. w zw. z art. 571 § 1 k.p.k. wnoszę o dopuszczenie następujących dowodów z:

- opinii o skazanym z Zakładu Karnego w Strzelinie na okoliczność oceny postawy skazanego w warunkach izolacji penitencjarnej, a w tym celu zwrócenie się do Dyrektora tego zakładu o sporządzenie przedmiotowej opinii;
- opinii o skazanym z Aresztu Śledczego w Jeleniej Górze, gdzie skazany aktualnie przebywa na okoliczność oceny postawy skazanego w warunkach izolacji penitencjarnej, a w tym celu zwrócenie się do Dyrektora Aresztu o sporządzenie przedmiotowej opinii;
- wywiadu środowiskowego na okoliczność uzyskania informacji dotyczącej warunków rodzinnych i majątkowych skazanego oraz postawy przed odbyciem kary pozbawienia wolności.

UZASADNIENIE

Wskazujemy wszelkie okoliczności przemawiające nie tylko za wydaniem wyroku łącznego, ale i wpływające na wymiar kary, która w ramach wyroku łącznego będzie orzeczona.

Jako obrońca skazanego dążymy oczywiście do tego, aby Sąd zastosował metodę pełnej absorpcji, prokurator prawdopodobnie będzie wnosił o pełną kumulację, ewentualnie skorzystanie z zasady asperacji (choć należy pamiętać, że spełnia on rolę rzecznika interesu publicznego, a zatem nie można wykluczyć sytuacji, że wniesie on o całkowitą absorpcję).

UŁASKAWIENIE

UŁASKAWIENIE

Ułaskawienie to przysługujący Prezydentowi RP z mocy art. 139 Konstytucji RP indywidualny akt łaski wobec skazanego – prerogatywa.

Zakres ułaskawienia pozostawiony jest uznaniu Prezydenta RP i nie jest ograniczony przepisami Kodeksu karnego.

Przyjmuje się, że polega ono na:

- Darowaniu kary i środka karnego (łaska pełna),
- Darowaniu tylko kary lub tylko środka karnego (łaska niepełna),
- Złagodzeniu kary lub środka karnego,
- Złagodzeniu tzw. karnych skutków skazania.

PODZIAŁ UŁASKAWIEŃ

Ułaskawienie może być:

- bezwarunkowe, kiedy darowanie lub złagodzenie kary nie jest uzależnione od zrealizowania przez skazanego jakichkolwiek warunków wstępnych,
- warunkowe, kiedy jest uzależnione od spełnienia określonych warunków.

UŁASKAWIENIE

Ułaskawienie definiuje się jako „akt indywidualny, który dotyczyć może wszystkich kar prawomocnie orzeczonych, darując je w całości lub łagodząc”.

(B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 768)

Akt ten traktuje się jako „instytucję przeznaczoną do regulowania w sposób zgodny ze względami słuszności tych wypadków, w których postępowanie, pomimo że nie jest w sprzeczności z wymogami ustawy karnej, mogłoby prowadzić do oczywistej, ale niesłusznej krzywdy skazanego”. Jednakże, ze względu na to, że instytucja ta została w niezwykle lakoniczny sposób opisana w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 139) i tylko jako pewne uszczegółowienie uregulowano w Kodeksie postępowania karnego tryb postępowania w przedmiocie ułaskawienia, wskazać należy, że jej charakter prawny może budzić wiele wątpliwości.

Por. chociażby I. Hayduk-Hawrylak, *Rzetelny proces karny a ułaskawienie* w: J. Skorupka, W. Jasiński (red.), *Rzetelny proces karny. Materiały konferencji naukowej*, Trzebieiszowice 17-19 września 2009r., Warszawa 2010, s. 215, gdzie autorka zaznacza, że „rozwiązanie takie jest kontrowersyjne ze względu na zasadę pewności i określoności prawa, jako podstawy demokratycznego państwa prawnego, a przy tym również z uwagi na prawo pokrzywdzonego do rzetelnego procesu”.

REGULACJE KONSTYTUCYJNE. ISTOTA PRAWA ŁASKI

Art. 139 Konstytucji RP stanowi, że „Prezydent Rzeczypospolitej stosuje prawo łaski. Prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu”. Prawo łaski jest jedną z tzw. prerogatyw Prezydenta RP (na co wskazuje bezpośrednio art. 144 ust. 3 pkt 18 Konstytucji RP), a zatem stanowi akt urzędowy niewymagający kontrasygnaty. W piśmiennictwie zauważono, że prawo łaski można rozpatrywać w trojaki sposób:

- jako wyrównanie zbytnej surowości prawa, tak aby *summum ius* nie stało się *summa iniuria* (tzw. **teoria wentyla bezpieczeństwa przy wymiarze sprawiedliwości**);
- jako **veo** przeciwko prawu i sprawiedliwości (tzw. **teoria unicestwienia aktu sprawiedliwości**);
- jako **zaniechanie ukarania ze strony państwa**.

(R. Balicki w: M. Haczkowska (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2014, s. 348;

S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 515)

WSZCZĘCIE POSTĘPOWANIA O UŁASKAWIENIE

- Na wniosek: (art. 560 KPK)

samego skazanego,

osoby uprawnionej do składania na jego korzyść środków odwoławczych,

krewnych w linii prostej,

przysposabiającego

lub przysposobionego,

rodzeństwa,

małżonka i

osoby pozostająca ze skazanym we wspólnym pożyciu.

Prośbę o ułaskawienie wniesioną przez osobę nieuprawnioną lub niedopuszczalną z mocy ustawy sąd pozostawia bez rozpoznania.

Osoba, która wniosła prośbę o ułaskawienie, może ją cofnąć.

- Z urzędu (art. 567 KPK):

z własnej inicjatywy Prokuratora Generalnego,

§ 1. Postępowanie o ułaskawienie może wszcząć z urzędu Prokurator Generalny, który może żądać przedstawienia sobie akt sprawy z opiniami sądów albo przedstawić akta Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej bez zwracania się o opinię.

na żądanie Prezydenta RP:

§ 2. Prokurator Generalny przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej akta sprawy lub wszczyna z urzędu postępowanie o ułaskawienie w każdym wypadku, kiedy Prezydent tak zadecyduje.

Większość doktryny przyjmuje, że Prezydent RP może ułaskawić nie stosując się do tych postępowań.

PRZERWA W ODBYWANIU KARY NA CZAS POSTĘPOWANIA O UŁASKAWIENIE

Art. 568 KPK:

Uznając, że szczególnie ważne powody przemawiają za ułaskawieniem, zwłaszcza gdy uzasadnia to krótki okres pozostałej do odbycia kary, sąd wydający opinię oraz *Prokurator Generalny* mogą wstrzymać wykonanie kary lub zarządzić przerwę w jej wykonaniu do czasu ukończenia postępowania o ułaskawienie.

WŁAŚCIWOŚĆ I SKŁAD SĄDU, TERMIN ROZPATRZENIA W PRZYPADKU PROŚBY O UŁASKAWIENIE

Art. 561 § 1 i 1a KPK:

Prośbę o ułaskawienie przedstawia się sądowi, który wydał wyrok w pierwszej instancji.

W wypadku wyroku przejętego do wykonania w Rzeczypospolitej Polskiej prośbę o ułaskawienie przedstawia się sądowi, który orzekł w pierwszej instancji o przejęciu wyroku do wykonania.

Art. 562 KPK:

Sąd rozpoznaje prośbę o ułaskawienie w takim samym składzie, w jakim orzekał. W skład sądu powinni w miarę możliwości wchodzić sędziowie i ławnicy, którzy brali udział w wydaniu wyroku.

Art. 561 § 2 KPK:

Sąd powinien rozpoznać prośbę o ułaskawienie w ciągu 2 miesięcy od daty jej otrzymania.

OKOLICZNOŚCI BRANE POD UWAGĘ PRZY ROZPOZNAWANIU PROŚBY O UŁASKAWIENIE

Art. 563 k.p.k.

Rozpoznając prośbę o ułaskawienie sąd w szczególności ma na względzie:

- zachowanie się skazanego po wydaniu wyroku;
- rozmiary wykonanej już kary;
- stan zdrowia skazanego i jego warunki rodzinne;
- naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem;
- a przede wszystkim szczególne wydarzenia, jakie nastąpiły po wydaniu wyroku.

POWODY (PRZYCZYNY) UŁASKAWIENIA:

- ❑ powody ułaskawienia, które wynikają z okoliczności niemożliwych do uwzględnienia przez sąd, a przemawiających na korzyść skazanego;
- ❑ powody ułaskawienia wynikające z zakwestionowania poprawności wyroku lub innego orzeczenia sądowego;
- ❑ powody ułaskawienia o charakterze politycznym;
- ❑ inne okoliczności, które mają znaczenie dla sprawy ułaskawienia;
- ❑ powody ułaskawienia w razie wydania wyroku śmierci.

(A. Murzynowski, *Ułaskawienie w Polsce Ludowej*, Warszawa 1965 s. 140-160)

POSTĘPOWANIE Z PROŚBĄ O UŁASKAWIENIE

Art. 564 KPK:

§ 1. Jeżeli w sprawie, w której wniesiono prośbę o ułaskawienie, orzekał tylko sąd pierwszej instancji i wyda on opinię pozytywną - przesyła Prokuratorowi Generalnemu akta sprawy lub niezbędne ich części wraz ze swoją opinią, a w razie braku podstaw do wydania opinii pozytywnej - pozostawia prośbę bez dalszego biegu.

§ 2. Jeżeli w sprawie, w której wniesiono prośbę o ułaskawienie, orzekał sąd odwoławczy, sąd pierwszej instancji przesyła mu akta lub niezbędne ich części wraz ze swoją opinią.

§ 3. Sąd odwoławczy pozostawia prośbę bez dalszego biegu tylko wtedy, gdy wydaje opinię negatywną, a opinię taką wydał już sąd pierwszej instancji; w innych wypadkach sąd odwoławczy przesyła Prokuratorowi Generalnemu akta wraz z opiniami.

§ 4. Opinie pozytywne nie są dostępne dla osób wymienionych w art. 560 (wnioskodawców).

POSTĘPOWANIE Z PROŚBĄ O UŁASKAWIENIE C.D.

Art. 565 KPK:

§ 1. Jeżeli prośbę o ułaskawienie choćby jeden sąd zaopiniował pozytywnie, *Prokurator Generalny* przedstawia Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej prośbę o ułaskawienie wraz z aktami sprawy i swoim wnioskiem.

§ 2. Prośbę o ułaskawienie skierowaną bezpośrednio do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej przekazuje się Prokuratorowi Generalnemu w celu nadania jej biegu zgodnie z art. 561 albo art. 567.

PONOWNA PROŚBA O UŁASKAWIENIE

Art. 566 KPK:

Ponowna prośba o ułaskawienie, wniesiona przed upływem roku od negatywnego załatwienia poprzedniej prośby, może być przez sąd pozostawiona bez rozpoznania.

PROBLEM UŁASKAWIENIA PRZED PRAWOMOCNYM SKAZANIEM

Czy prawo łaski obejmuje też prawo
do stosowania tzw. abolicji
indywidualnej?

Uchwała SN z dnia 31 maja 2017r., I KZP 4/17 (OSNKW 2017 nr 7, poz. 37, str. 1, www.sn.pl, GP, Biul. SN 2017 nr 5, Prok. i Pr. 2017 nr 7-8, poz. 28, KSAG 2017 nr 3, str. 139, KZS 2017 nr 6, poz. 4, Legalis)

W dniu 31 maja 2017r. Sąd Najwyższy w składzie poszerzonym (siedmiu sędziów) rozpoznał zagadnienia prawne przedstawione do rozstrzygnięcia przez skład trzech sędziów Sądu Najwyższego w dniu 7 lutego 2017 r., w sprawie II KK 313/16. Zagadnienie prawne wyrażone zostało w dwóch pytaniach:

- 1. Czy przewidziany w zdaniu pierwszym art. 139 Konstytucji RP zakres normowania zwrotu „prawo łaski” obejmuje również normę kompetencyjną do stosowania abolicji indywidualnej?*
- 2. W przypadku negatywnej odpowiedzi na pytanie pierwsze, jakie skutki wywołuje przekroczenie powyższego zakresu normowania dla dalszego toku postępowania karnego?*

Sąd Najwyższy po rozpoznaniu tego zagadnienia na posiedzeniu podjął uchwałę:

I. Prawo łaski, jako uprawnienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej określone w art. 139 zdanie pierwsze Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, może być realizowane wyłącznie wobec osób, których winę stwierdzono prawomocnym wyrokiem sądu (osób skazanych). Tylko przy takim ujęciu zakresu tego prawa nie dochodzi do naruszenia zasad wyrażonych w treści art. 10 w zw. z art. 7, art. 42 ust. 3, art. 45 ust. 1, art. 175 ust. 1 i art. 177 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

II. Zastosowanie prawa łaski przed datą prawomocności wyroku nie wywołuje skutków procesowych.

Z TREŚCI UZASADNIENIA

„Jednym z podstawowych założeń procesu wykładni jest to, aby nie opierać go li tylko na formule *clara non sunt interpretanda*, ale przeprowadzić go także z wykorzystaniem pozostałych metod wykładni. Umożliwi to zweryfikowanie tego, czy to, co uznaje się za jasne, nie podlega odrzuceniu, jako absurdalne, nielogiczne, czy też skutki takiej interpretacji przepisu nie byłyby wadliwe (J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1988, s. 143 i nast.). Tym bardziej należy użyć pozostałych metod wykładni prawniczej, gdy wykładnia językowa (semantyczna) nie daje jasnych rezultatów”.

„Przepis ten <art. 139 Konstytucji RP> zawiera dwa zdania i przy analizie normy zawartej w całym artykule, drugie zdanie nie może być pominięte. W nim wskazuje się, że *prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu*”.

„Dostrzegając te uwarunkowania legislacyjne należy zauważyć, że zdanie drugie art. 139 Konstytucji RP ma kluczowe znaczenie w procesie ustalenia treści prawa łaski. Skoro bowiem na zasadzie wyjątku ściśle określa status osób, które nie mogą być beneficjentami prawa łaski, to jednocześnie w sposób pozytywny dookreśla to, czego w zdaniu pierwszym art. 139 Konstytucji RP nie zawarto. Zdanie drugie, jako wyjątek od zasady, wyrażać musi tę samą myśl, która *implicite* zawarta jest w zdaniu pierwszym art. 139 Konstytucji RP. Jeżeli więc, wyłączone jest prawo łaski wobec osób skazanych przez Trybunał Stanu, to z tej normy należy wyprowadzić wniosek, że prawo łaski ma zastosowanie wobec pozostałych osób skazanych”.

Z TREŚCI UZASADNIENIA

„Przez 95 lat obowiązywania polskich konstytucji prawo łaski było generalnie rozumiane jako indywidualny akt głowy państwa, który winien mieć zastosowanie tylko wobec osoby prawomocnie skazanej, a nawet w okresie międzywojennym nieskuteczna okazała się próba rozszerzenia prawa łaski Prezydenta o abolicję indywidualną; taka forma prawa łaski uznana została za godząca w autorytet Prezydenta i będąca pogwałceniem praworządności (W. Komarnicki, Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system, Wilno 1937, s. 104 i przywołane w przypisie stanowisko A. Peretiatkowicza w: Cezaryzm demokratyczny a konstytucja polska, Warszawa 1929, s. 17)”.

„Czy taka treść aktu łaski nie stanowi właśnie naruszenia zasady z art. 42 ust. 3 Konstytucji RP, która jest zasadą niedopuszczającą wyjątków? Jest oczywiste, że udzielenie pozytywnej odpowiedzi, co do tego, iż można zastosować prawo łaski także wobec osoby, której Konstytucja RP gwarantuje status osoby niewinnej, np. w formule abolicji indywidualnej, musi się spotykać z zarzutem naruszenia zasady z art. 42 ust. 3 Konstytucji RP. Jeśli ktoś jest z mocy zapisu art. 42 ust. 3 Konstytucji RP osobą niewinną, to żadna władza wykonawcza, nie może twierdzić, że jest on winien, bo przecież tylko wtedy ma sens akt łaski wykonany w ramach prawa łaski i tylko wtedy coś można temu winnemu *przebaczyć i puścić w niepamięć*”.

Z TREŚCI UZASADNIENIA

„Na tle powyższych rozważań wyraźnie widać, że przyznanie możliwości stosowania abolicji indywidualnej w trybie prawa łaski z art. 139 Konstytucji RP prowadzi do sprzeczności z konstytucyjną zasadą prawa do sądu (art. 45 ust. 1). Nie ma takiego zagrożenia, kiedy spór jest prawomocnie rozstrzygnięty, a więc, gdy zapadł prawomocny wyrok skazujący”.

WYROK TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO Z DNIA 17 LIPCA 2018R., K 9/17

Trybunał Konstytucyjny orzeka:

- 1) art. 17 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 1904 ze zm.),
- 2) art. 5 § 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2018r. poz. 475 ze zm.),
- 3) art. 15 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2018 r. poz. 652 ze zm.) – w zakresie, w jakim nie czynią aktu abolicji indywidualnej negatywną przesłanką prowadzenia – odpowiednio – postępowania karnego, postępowania w sprawach o wykroczenia albo postępowania karnego wykonawczego, są niezgodne z art. 139 zdanie pierwsze Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Z TREŚCI UZASADNIENIA

„Po pierwsze, wykładnia językowa art. 139 Konstytucji. Nie budzi wątpliwości, że w prawie łaski mieści się abolicja indywidualna, polegająca na zakazie wszczynania postępowania wobec określonej osoby albo na wstrzymaniu i umorzeniu postępowania już wszczętego. Brzmienie art. 139 Konstytucji wskazuje wprost, iż Prezydent może skorzystać z prawa łaski, w tym także dokonać aktu abolicji indywidualnej (nie można więc mówić o *domniemaniu kompetencji* Prezydenta w zakresie stosowania abolicji indywidualnej). Zastosowanie znajduje tu reguła wykładni *lege non distinguente*: skoro ustrojodawca nie wskazuje instytucji objętych prawem łaski, to należy przyjąć, że obejmuje ono również abolicję indywidualną. Powyższy tok rozumowania potwierdza unormowanie zawarte w art. 139 Konstytucji, zgodnie z którym prawa łaski nie stosuje się do osób skazanych przez Trybunał Stanu. To postanowienie konstytucyjne wyklucza tylko możliwość zastosowania prawa łaski wobec osób skazanych przez Trybunał Stanu. Ustanawia ono wyjątek od reguły ogólnej, a skoro tak, to obowiązuje tu reguła *exceptiones non sunt extendendae*, zgodnie z którą wyjątków nie należy wyklądać w sposób rozszerzający. Przykładem wykładni rozszerzającej byłoby zaś wyłączenie abolicji indywidualnej z prawa łaski. Należy rozróżniać dwa pojęcia: *prawo łaski*, pojemniejsze znaczeniowo, oraz *ułaskawienie*, odnoszące się do osób prawomocnie skazanych. Nie ma podstaw do przyjęcia, że zastosowanie w art. 139 zdanie pierwsze Konstytucji pierwszego z tych pojęć nastąpiło przypadkowo”.

Z TREŚCI UZASADNIENIA

„Całkowicie bezzasadne są zarzuty, że abolicja indywidualna narusza zasadę trójpodziału władz oraz zasadę prawa do sądu. Prezydent bowiem nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości, nie ustala prawdy, winy czy też kary. Nie można zatem mówić o ingerencji we władzę sądowniczą. Prawo do sądu nie oznacza, że w każdej sprawie musi - po przeprowadzeniu wyczerpującego postępowania dowodowego - zapisać wyrok. Uznanie, że abolicja indywidualna narusza prawo do sądu, jest równoznaczne z tezą, iż każde umorzenie postępowania z powodu ujemnej przesłanki procesowej narusza prawo do sądu. Tymczasem, zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w orzecznictwie, brakuje wypowiedzi podważających konstytucyjność instytucji umorzenia postępowania. Brakuje więc podstaw do *szczególnego* potraktowania jednej z przesłanek umorzenia, którą stanowi zastosowanie przez Prezydenta aktu abolicji indywidualnej”.

„Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, w aktualnym polskim stanie ustrojowym, stosowanie przez Prezydenta prawa łaski w postaci abolicji indywidualnej jest dopuszczalne. Niemniej jednak, ze względu na – potwierdzony analizą akt postępowania - fakt, że nie była ona dawniej stosowana, mimo tak samo brzmiącego unormowania konstytucyjnego (zob. K. Kaczmarczyk-Kłak, op. cit., s. 275 i 289), wskazana jest duża ostrożność w jej stosowaniu. Podkreślenia wymaga też, że za tego rodzaju decyzje Prezydent ponosi odpowiedzialność polityczną (oczywiście nie w sensie odpowiedzialności parlamentarnej)”.

ZDANIE ODRĘBNE SĘDZIEGO LEONA KIERESA

„Dopuszczenie abolicji indywidualnej na skutek niniejszego wyroku Trybunału będzie miało niewątpliwie wpływ przede wszystkim na rozumienie zasady podziału i równoważenia się władz (por. art. 10 ust. 1 Konstytucji). Skala jego przełożenia na indywidualne akty stosowania prawa jest zaś trudna do przewidzenia - abolicja indywidualna (podobnie jak prawa łaski w dotychczasowym znaczeniu) będzie bowiem prerogatywą każdorazowo urzędującego Prezydenta, z której będzie on mógł korzystać wedle swojego uznania, kierując się racjami, które uzna za słuszne. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń, zważywszy także na kontrowersje dotyczące instytucji, można się spodziewać, że będzie to następowało znacznie rzadziej niż ułaskawienia od prawomocnych wyroków, których liczba stale maleje i obecnie nie przekracza kilkudziesięciu rocznie (por. porównanie danych statystycznych z lat 1989-2016 [w:] W. Cieśla, M. Krzymowski, Z łaski Dudy. Komu Prezydent odpuszcza winy?, „Newsweek” z 11 lipca 2016 r., www.newsweek.pl)”.

„Mając na uwadze trafne ustalenie Trybunału, że art. 139 zdanie pierwsze Konstytucji formułuje zasadę, a zdanie drugie wyjątek, należałoby uznać (a contrario z art. 139 zdania drugiego Konstytucji), że prawo łaski na podstawie art. 139 zdanie pierwsze Konstytucji stosuje się do osób *skazanych przez inne organy niż Trybunał Stanu*. Może tu chodzić o osoby skazane przez organy władzy sądowniczej, gdyż to im przysługuje monopol sprawowania wymiaru sprawiedliwości (wynika to wyraźnie z art. 175 ust. 1 Konstytucji, por. także szerzej w następnym punkcie). Skazanie to musi być prawomocne, bo dopiero wtedy aktualizuje się niezbędny substrat prawa łaski, tj. prawomocna kara (która ma być darowana) i wina (która ma być puszczona w niepamięć). Dopóki postępowanie jest w toku, nie tylko nie są one przesądzone, ale na mocy art. 42 ust. 3 Konstytucji obowiązuje zasada domniemania niewinności. Uważam, że wyklucza to uznanie dopuszczalności abolicji indywidualnej”

OGRANICZENIA (?) W STOSOWANIU PRAWA ŁASKI

Art. 126 Konstytucji RP

1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.
2. **Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji**, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.
3. Prezydent Rzeczypospolitej wykonuje swoje zadania w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach.

Jakkolwiek łaska staje niejako ponad prawem, to jednocześnie „jest ona symbolem, że istnieją w świecie wartości, które czerpią z głębszych źródeł i na większe się wznoszą wysokości niż prawo”.

(M. Cieślak, Refleksje na temat uzasadnienia instytucji ułaskawienia w prawie socjalistycznym, „Palestra” 1965, nr 2, s. 55).